

Cele i plany życiowe młodzieży a rozwój perspektywy przyszłościowej – wyniki badań

KINGA DZIWAŃSKA

Wydział Psychologii
Uniwersytet Warszawski
Warszawa

STRESZCZENIE

Prezentowane badania są częścią programu badawczego zatytułowanego „Wartości, cele i plany życiowe młodzieży a rozwój orientacji przyszłościowej w okresie dorastania”. Badania oparte są na teoriach dotyczących rozwoju perspektywy czasowej człowieka (Nuttin, 1980; Nurmi, 1991; Trempała, Malmberg, 1996, 2002; Trempała, 2000; Zaleski, 1991). Głównym problemem prezentowanej części badań jest zróżnicowanie treści celów i planów życiowych młodzieży formułowanych na różne okresy czasowe w zależności od jej wieku oraz określenie dominującej perspektywy czasowej młodzieży. W badaniu zastosowano autorski kwestionariusz *Moje Wartości, Cele i Plany Życiowe*, wzorowany na Kwestionariuszu Celów Zaleskiego (1991) oraz modyfikację *Metody Motywacyjnej Indukcji (MIM)* Nuttina (1980). Kwestionariusze wypełniło 140 uczniów gimnazjum (w wieku 15 lat) oraz 177 uczniów liceum (w wieku 18 lat).

Na podstawie analizy wyników badań można sformułować następujące wnioski. Jeśli chodzi o treść celów, to wśród celów krótkoterminowych młodzieży dominują cele edukacyjne. Spośród celów długoterminowych gimnazjalistów dominują cele edukacyjne, zawodowe oraz rodzinne, natomiast wśród celów długoterminowych licealistów – cele rodzinne i zawodowe. Wśród celów na całe życie uczniowie gimnazjum najczęściej wymieniają pracę, natomiast uczniowie liceum – szczęście oraz stabilizację. W wypadku planów krótkoterminowych młodzieży dominuje edukacja, a wśród planów

na 10 lat uczniowie gimnazjum najczęściej wymieniają studia, rodzinę oraz pracę, zaś uczniowie liceum – rodzinę oraz pracę. Ponadto, na podstawie wyników uzyskanych za pomocą *Metody Motywacyjnej Indukcji*, stwierdzono, że u większości badanej młodzieży przeważa przyszłościowa perspektywa czasowa.

Słowa kluczowe: młodzież, perspektywa przyszłościowa, cele i plany życiowe.

WPROWADZENIE

Prezentowane w niniejszym opracowaniu badania są częścią programu badawczego na temat „Wartości, cele i plany życiowe młodzieży a rozwój orientacji przyszłościowej w okresie dorastania”. Badania są oparte na dwóch teoriach dotyczących perspektywy czasowej człowieka i jej rozwoju: na teorii Nuttina (Nuttin, 1980) i teorii Nurmiego (Nurmi, 1991) oraz na teoretycznym modelu kształtowania się orientacji przyszłościowej Trempały i Malmberga (1996), a także modelu perspektywy czasu Zaleskiego (2002).

Perspektywa czasowa zgodnie z teorią Nuttina (1980) sytuuje się na poziomie funkcji poznawczych i ujawnia się na poziomie aktywności podmiotu, odzwierciedlając się w jego zachowaniu oraz czynnościach. Funkcja perspektywy czasowej w życiu psychicznym człowieka jest złożona, wieloraka i rozbudowana. Problem wpływu perspektywy czasowej należy rozpatrywać na takim poziomie, na jakim rozpatruje się wpływ funkcji poznawczych na zachowanie. Przeszłe i przyszłe wydarzenia oraz cele

(obiekty) mogą być aktualnie reprezentowane dzięki myśleniu lub wyobrażeniom. Proces myślenia zawsze występuje w danym momencie, a zawartość tego poznawczego zachowania może się odnosić do celów i przedmiotów usytuowanych w różnej odległości w przyszłości lub w przeszłości (Nuttin, 1980).

Przyszłościową perspektywę czasową można zdefiniować jako zdolność do konstruowania przyszłych stanów i przenoszenia się w przyszłość (w różnym stopniu odległej od terażniejszości). Owo przenoszenie się w przyszłość jest możliwe dzięki specyficznej cesze procesów poznawczych, a mianowicie dzięki temu, że są one wolne od ograniczeń czasowo-przestrzennych. Ponadto przyszłościowa perspektywa czasowa odpowiada za zdolność do osiągania długoterminowych celów (Nuttin, 1980).

Orientacja przyszłościowa jest według Nurmiego (1991) wieloetapowym i wielowymiarowym fenomenem, na który składają się trzy procesy: motywacji, planowania oraz oceniania (Nurmi, 1989). W pierwszym etapie ludzie stawiają cele na podstawie porównania swoich motywów i wartości oraz oczekiwań dotyczących przyszłości. W drugim etapie opracowują oni sposób realizacji celu i tworzą plany. W trzecim etapie następuje wartościowanie możliwości osiągnięcia celów i zrealizowania skonstruowanych planów.

Proponowany przez Trempałę oraz Malmberga model kształtowania się orientacji przyszłościowej człowieka jest reinterpretacją koncepcji Nurmiego (1989, 1991). Trempała i Malmberg (1996) definiują orientację przyszłościową jako „złożone, poznawczo-motywacyjne konceptualizacje jednostki na temat własnej osoby w przyszłości i/lub na temat kontekstu swego przyszłego życia” (Trempała, Malmberg, 1996, s. 61). Podkreślają oni trzy poziomy kontekstu oddziałujące na oczekiwania dotyczące przyszłości (Trempała, Malmberg, 1996, 2002). Po pierwsze – makropoziom, tworzony przez zdarzenia o wymiarze społecznym i historycznym (np. wojna, przemiany systemowe), po drugie – mezopoziom, obejmujący różne sfery życia jednostki (np. kariera edukacyjna, zawodo-wa), po trzecie – mikropoziom, zawierający codzienne wydarzenia, konflikty, problemy.

Orientacja przyszłościowa, zgodnie z tym modelem, kształtuje się w określonym kontekście społeczno-kulturowym. Kultura w powiązaniu z indywidualnym doświadczeniem jednostki wywiera wpływ na jej myślenie o przyszłości, celach, planach, nadziejach i obawach.

Zaproponowany przez Zaleskiego (2002) model przedstawia trzy składniki perspektywy czasu: przeszłość, terażniejszość i przyszłość, które na siebie wzajemnie oddziałują. Przeszłość wpływa na przyszłość poprzez terażniejszość i odwrotnie. Zaleski (2002) podkreśla znaczenie perspektywy przyszłościowej dla aktywności ludzi oraz celów, które są osadzone w przeszłości, dla aktualnego działania jednostek. Przyszłościowa orientacja jest przestrzenią, w której rozwijają się (w formie poznawczej) cele oraz programy działań. Autor definiuje cel jako „kognitywnie reprezentowany, możliwy do osiągnięcia, mający wartość i siłę regulacyjną przyszły stan rzeczy, do którego człowiek dąży poprzez działania” (Zaleski, 1991, s. 60). Cel posiada następujące cechy: jest zorientowany na przyszłość (jest wyobrażeniem przyszłego stanu rzeczy), jest realistyczny (człowiek ocenia cel jako możliwy do zrealizowania, osiągnięcia), jest przeciwieństwem marzeń i fantazji, posiada wartość (stanowi dla jednostki subiektywną wartość) oraz siłę regulacji (wpływa na zachowanie jednostki, pełni rolę motywacyjną) (Zaleski, 1991). Cel odnosi się do czasu przeszłego, jest antycypowanym, potencjalnym stanem. Może stać się stanem realnym na skutek działań, które podejmuje jednostka, jeśli chce taki stan osiągnąć.

Podczas gdy cel określa to, do czego człowiek dąży, to plan wyznacza drogi dojścia do celu. Za każdym razem stan końcowy może być ten sam, mimo że drogi, które do niego prowadziły, są różne (Tomaszewski, 1997). Większość działań podejmowanych przez człowieka jest poprzedzonych przez zachodzące w umyśle planowanie. Polega ono na konstruowaniu obrazu pożądanej sytuacji i dobieraniu operacji prowadzących do jej osiągnięcia. „Plan to każdy hierarchiczny proces zachodzący w organizmie, zdolny do kontrolowania porządku, w jakim powinny być wykonywane sekwencje operacji” (Miller, Galanter, Pribram, 1980, s. 31).

Badania nad perspektywą czasową człowieka zapoczątkował Nuttin (1980). Z badań tego autora wynika, że wraz z wiekiem zmniejsza się rozciągłość czasowa perspektywy przyszłościowej. Największą rozciągłość perspektywy przyszłościowej odnotowano w grupie od 18. do 25. roku życia. Również z badań Liberskiej (1993, 2004) wynika, że dominującą perspektywą czasową u młodzieży jest orientacja przyszłościowa. Badania celów i planów życiowych młodzieży w kontekście rozwoju orientacji przyszłościowej dowiodły, że młodzież posiada w znacznym stopniu rozwiniętą przyszłościową perspektywę czasową i formułuje cele oraz plany na długie okresy życiowe oraz na całe życie (Czerwińska-Jasiewicz, 2003a). W okresie adolescencji wzrasta rozległość perspektywy temporalnej, jej bogactwo treściowe, stopień strukturacji oraz realizm. Badania wskazały na znaczenie środowiska rodzinnego dla kształtowania się orientacji przyszłościowej oraz postaw młodzieży wobec czasu. Styl wychowawczy okazał się znaczący dla poziomu realizmu i strukturacji perspektywy czasowej młodzieży. Typ szkoły wpływał na treść oczekiwań wobec przyszłości, rozległość horyzontu czasowego, a także lokalizację czasową zadań rozwojowych. Również czynniki społeczno-ekonomiczne oddziaływały na perspektywę temporalną oraz postawę młodzieży wobec czasu.

Z badań Nurmiego (1994) wynika, że osoby w okresie młodości oraz wczesnej dorosłości posiadały cele, które treściowo odnosiły się do przyszłej edukacji, zawodu, przyszłej rodziny oraz kwestii związanych z posiadaniem. Zainteresowanie przyszłą edukacją wzrastało między 11. a 15. rokiem życia. Natomiast między 15. a 18. rokiem życia znacznie wzrastało zainteresowanie przyszłym zawodem, rodziną i kwestiami związanymi z posiadaniem. We wczesnej dorosłości ludzie byli bardziej zainteresowani swoją przyszłą edukacją, zawodem oraz małżeństwem. U osób w wieku około 30 lat zmniejszało się myślenie o edukacji i związkach małżeńskich, a wzrastało zainteresowanie kwestiami związanymi z posiadaniem. W wieku średnim osoby koncentrowały się na życiu swoich dzieci oraz własnym zdrowiu. Jedynie zainteresowanie zawodem (pracą) nie

było uzależnione od wieku. Podobne wyniki na temat treści celów młodzieży uzyskała Czerwińska-Jasiewicz (2005). Cele krótkoterminowe młodzieży (niezależnie od wieku) dotyczyły najczęściej kształcenia. Natomiast dominującą treścią celów długoterminowych (na 10 lat) było kształcenie – w wypadku młodzieży młodszej (14–15 lat), a w przypadku młodzieży starszej – kształcenie, rodzina i praca zawodowa. Treść celów na całe życie dotyczyła przede wszystkim rodziny i pracy zawodowej.

Z badań Małkiewicz (1983) i Katry (1994) wynika, że powodem formułowania planów przez młodzież było z reguły przekonanie, że ustalenie planu ułatwia realizację celu. Treściowo plany najczęściej były związane z pracą zawodową, rodziną, wykształceniem (Małkiewicz, 1983) oraz z założeniem rodziny i pielęgnowaniem związku uczuciowego z przyszłym partnerem życiowym (Katra, 1994).

PROBLEM

Problem badań dotyczył celów i planów życiowych młodzieży, traktowanych jako główne elementy jej orientacji przyszłościowej w okresie dorastania. Zasadniczym celem badań było znalezienie odpowiedzi na wiele pytań dotyczących celów życiowych oraz planów formułowanych przez młodzież, traktowanych jako elementy orientacji przyszłościowej. Badano cele oraz plany formułowane przez młodzież ze szczególnym zwróceniem uwagi na różnice, jakie występują w tym zakresie w zależności od wieku.

Uzyskane wyniki mają istotne znaczenie dla lepszego poznania rozwoju perspektywy przyszłościowej młodzieży w okresie dorastania. Oprócz znaczenia teoretycznego wyniki powyższych badań mogą mieć znaczenie praktyczne. Mogą one być przydatne dla konstruowania programów pracy z młodzieżą, dotyczących planowania własnej przyszłości.

Sformułowano następujące pytania badawcze:

1. Jakie jest ukierunkowanie perspektywy czasowej młodzieży?
2. Czy treść celów i planów życiowych różni się w zależności od wieku młodzieży?

Na podstawie literatury (Nuttin, 1980; Nurmi, 1991; Zaleski, 1991) oraz dotychczasowych badań (Nuttin, 1980; Nurmi, 1994; Zaleski, 1991; Małkiewicz, 1983; Łukaszewski, 1983; Liberska, 1993; Czerwińska-Jasiewicz, 2000, 2003a) można sformułować następujące hipotezy:

Hipoteza 1. Młodzież najczęściej ujawnia perspektywę czasową zorientowaną na przyszłość.

Hipoteza 2. Treść celów i planów życiowych zależy od wieku młodzieży.

METODA

W badaniu zastosowano autorską technikę *Moje Wartości, Cele i Plany Życiowe* oraz modyfikację *Metody Motywacyjnej Indukcji (MIM)* Nuttina (1980).

Technika *Moje Wartości, Cele i Plany Życiowe* służy do badania treści celów i planów krótkoterminowych, długoterminowych oraz celów na całe życie. Ta autorska technika jest wzorowana na Kwestionariuszu Celów Zaleskiego (1991) oraz technice Planu Małkiewicz (1983). Technika składa się z dwóch części. Pierwsza część dotyczy treści celów na różne okresy życia (na następny rok do kilku lat, na okres około 10 lat i na całe życie), wartości związanych z konkretnymi celami oraz cech celów, a także przewidywanego czasu ich realizacji. Druga część kwestionariusza dotyczy treści planów życiowych młodzieży (na następny rok do kilku lat i na okres około 10 lat), cech planów, przewidywanego czasu ich realizacji oraz związku planów z celami i wartościami. W celu uniknięcia nieporozumień, wprowadzono dokładne rozróżnienie między celem i planem (część dotycząca planów jest poprzedzona informacją: „Plan rozumiany jest jako sposób realizacji celu, kolejne kroki dojścia do celu, na przykład cel: dostać się do liceum lub na studia; plan: więcej się uczyć, zdać egzamin wstępny, uzupełnić braki itd.”). Osoba badana jest proszona o opisanie swojego celu (w pierwszej części kwestionariusza), a następnie planu umożliwiającego realizację tegoż celu (w drugiej części kwestionariusza).

Metoda *Motywacyjnej Indukcji* służy do badania ukierunkowania perspektywy czasowej oraz jej zasięgu czasowego. MIM składa się

z 40 zadań, są to słowa bodźce, które tworzą początek zdania. Słowa bodźce są sformułowane w postaci czasowników w pierwszej osobie liczby pojedynczej, dzięki czemu osoby badane w sposób naturalny odnoszą owe sformułowania do siebie (np. „Staram się bardzo, aby...”, „Będę zadowolony, gdy...”). Czasowniki wyrażają tendencje, pragnienia, dążenia, działania itp. Zadaniem osoby badanej jest dokończenie zdania.

Badania przeprowadzono na grupie 317 osób. Kwestionariusze wypełniło 140 uczniów gimnazjum (w wieku 15 lat) oraz 177 uczniów liceum (w wieku 18 lat). Badania przeprowadzono w kwietniu 2003 roku, metodą audytoryjną. Uczniowie samodzielnie zapoznawali się z pytaniami znajdującymi się w kwestionariuszach i udzielali odpowiedzi. Młodzież wyrażała zainteresowanie wynikami badań. Ankiety zostały wypełnione bardzo starannie. Badanie trwało w każdej klasie 45 minut.

WYNIKI

Jak pokazują wyniki badań (tabela 1), wśród celów krótkoterminowych młodzieży dominują cele związane z edukacją. Zarówno uczniowie gimnazjum, jak i uczniowie liceum wskazują cele edukacyjne jako cele na rok (do kilku lat). Gimnazjaliści dążą jednak najczęściej do tego, aby zdać egzamin do liceum (60%) i zająć się aktualną nauką (23%), a dla licealistów głównym celem krótkoterminowym jest zdanie matury (67%) i dostanie się na studia (54%), co wydaje się w pełni zrozumiałe.

Uczniowie gimnazjum zdecydowanie częściej niż uczniowie liceum wskazują jako cele krótkoterminowe: aktualną naukę, egzaminy do liceum oraz dobrobyt i zdrowie, a uczniowie liceum zdecydowanie częściej niż gimnazjaliści wskazują maturę, studia oraz pracę jako cele krótkoterminowe – różnica ta jest istotna statystycznie (por. tabela 2).

Spośród celów długoterminowych (na 10 lat) u gimnazjalistów dominują cele edukacyjne (42% – studia), zawodowe (37% – praca) oraz rodzinne (36%), natomiast wśród celów długoterminowych licealistów dominują cele rodzinne (61%), zawodowe (51%) i edukacyjne

Tabela 1. Cele na najbliższy rok, na 10 lat i na całe życie – w zależności od wieku (możliwość wielokrotnego wyboru, tzn. osoba badana może wskazać 2, 3 cele, dlatego też procenty nie sumują się do 100)

Treść celu	Gimnazjum						Liceum					
	Cel na rok		Cel na 10 lat		Cel na całe życie		Cel na rok		Cel na 10 lat		Cel na całe życie	
	Ogółem	%	Ogółem	%	Ogółem	%	Ogółem	%	Ogółem	%	Ogółem	%
1. Edukacja:	116	83%	59	42%	0	0%	222	125%	58	33%	0	0%
Aktualna nauka	32	23%	0	0%	0	0%	7	4%	0	0%	0	0%
Egzamin do liceum	84	60%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%	0	0%
Matura	0	0%	0	0%	0	0%	119	67%	0	0%	0	0%
Studia	0	0%	59	42%	0	0%	96	54%	58	33%	0	0%
2. Praca	0	0%	52	37%	42	30%	12	7%	90	51%	35	20%
3. Rodzina	0	0%	51	36%	80	57%	0	0%	108	61%	85	48%
4. Szczęście	5	4%	5	4%	15	11%	2	1%	9	5%	68	38%
5. Dobrobyt	4	3%	8	6%	18	13%	0	0%	13	7%	19	11%
6. Inne:	21	15%	13	9%	21	15%	16	10%	14	8%	27	15%
Zdrowie	9	6%	7	5%	4	3%	2	1%	1	1%	6	3%
Samorealizacja	1	1%	2	1%	9	6%	2	1%	8	5%	9	5%
Stabilizacja	0	0%	0	0%	1	1%	0	0%	3	2%	9	5%
Miłość, przyjaźń	11	8%	4	3%	7	5%	12	7%	2	1%	3	2%

(33% – studia). Istnieją istotne statystycznie różnice między celami długoterminowymi gimnazjalistów i licealistów. Licealiści zdecydowanie częściej niż gimnazjaliści wskazują pracę i rodzinę jako cel na 10 lat, natomiast gimnazjaliści częściej wskazują zdrowie. Różnica ta jest istotna statystycznie (por. tabela 2).

Wśród celów na całe życie młodzież z gimnazjum wymienia rodzinę (57%) oraz pracę (30%), natomiast uczniowie z liceum: rodzinę (48%), szczęście (38%) i pracę (20%). Uczniowie gimnazjum zdecydowanie częściej niż uczniowie liceum wymieniają pracę jako cel na całe życie, natomiast uczniowie liceum zdecydowanie

częściej wskazują szczęście oraz stabilizację jako cele na całe życie. Różnica ta jest istotna statystycznie (por. tabela 2).

Wśród planów na najbliższy rok dominują plany edukacyjne (tabela 3). U uczniów z gimnazjum plany te dotyczą aktualnej nauki (23%) i zdania do liceum (21%), a u uczniów liceum zdania matury (41%), studiów (24%) oraz aktualnej nauki (16%). Uczniowie gimnazjum wśród planów krótkoterminowych (na rok) zdecydowanie częściej niż licealiści wymieniają: egzamin do liceum oraz miłość i przyjaźń, podczas gdy licealiści zdecydowanie częściej niż gimnazjaliści wskazują maturę

Tabela 2. Różnice dotyczące celów młodzieży (na rok, 10 lat i całe życie) w zależności od wieku (test χ^2)

Treść celu	Na rok			Na 10 lat			Na całe życie		
	χ^2	P	ϕ	χ^2	P	ϕ	χ^2	P	ϕ
1. Edukacja:									
Aktualna nauka	25,89	P < 0,0001	0,29	–	–	–	–	–	–
Egzamin do liceum	144,49	P < 0,0001	0,68	–	–	–	–	–	–
Matura	150,69	P < 0,0001	0,69	–	–	–	–	–	–
Studia	108,92	P < 0,0001	0,59	2,95	nieistotne	0,09	–	–	–
2. Praca									
	9,86	0,002	0,18	5,94	0,015	0,14	4,44	0,035	0,12
3. Rodzina									
	–	–	–	17,96	p < 0,0001	0,24	2,61	nieistotne	0,09
4. Szczęście									
	2,16	nieistotne	0,08	0,42	nieistotne	0,04	31,04	p < 0,0001	0,31
5. Dobrobyt									
	5,12	0,024	0,13	0,34	nieistotne	0,03	0,34	nieistotne	0,03
6. Inne:									
Zdrowie	6,55	0,011	0,14	6,25	0,012	0,14	0,07	nieistotne	0,02
Samorealizacja	0,14	nieistotne	0,02	2,44	nieistotne	0,09	0,26	nieistotne	0,03
Stabilizacja	–	–	–	2,40	nieistotne	0,09	4,89	0,027	0,12
Miłość, przyjaźń	0,13	nieistotne	0,02	1,26	nieistotne	0,06	2,80	nieistotne	0,09

oraz studia. Różnica ta jest istotna statystycznie (por. tabela 4).

Uczniowie gimnazjum najczęściej wymieniają jako plany na 10 lat: studia (plan edukacyjny – 30%), rodzinę (14%) oraz pracę (9%), a uczniowie liceum: rodzinę (25%), pracę (19%) i studia (14%). Uczniowie gimnazjum wśród planów długoterminowych (na 10 lat) zdecydowanie częściej niż licealiści wymieniają studia oraz miłość i przyjaźń. Licealiści zdecydowanie częściej niż gimnazjaliści wskazują: pracę, rodzinę oraz samorealizację. Różnica ta jest istotna statystycznie (por. tabela 4).

Analiza wyników wskazuje, że młodzież przejawia perspektywę czasową zorientowaną na teraźniejszość i na przyszłość i zachodzą w tym zakresie istotne różnice między mło-

dzieżą starszą i młodszą (por. tabela 5). Gimnazjaliści zdecydowanie częściej niż licealiści są zorientowani na teraźniejszość, natomiast młodzież z liceum zdecydowanie częściej jest zorientowana na przyszłość – różnica ta jest istotna statystycznie ($\chi^2(1) = 17,51$; $p = 0,0005$; $\phi = 0,24$).

WNIOSKI I PODSUMOWANIE

Na podstawie uzyskanych wyników można stwierdzić, że większość młodzieży posiada określone cele życiowe (por. Nuttin, 1980; Zaleski, 1991; Nurmi, 1991, 1994; Czerwińska-Jasiewicz, 1997, 2003a, 2003c). Wśród celów krótkoterminowych młodzieży dominują cele edukacyjne. Wspólna kategoria treściowa celów

Tabela 3. Plany na najbliższy rok i na 10 lat – w zależności od wieku (możliwość wielokrotnego wyboru, tzn. można wskazać 2, 3 plany, dlatego też procenty nie sumują się do 100)

Treść planu	Gimnazjum				Liceum			
	Plan na rok		Plan na 10 lat		Plan na rok		Plan na 10 lat	
	Ogółem	%	Ogółem	%	Ogółem	%	Ogółem	%
1. Edukacja:	61	44	42	30	143	81	25	14
Aktualna nauka	32	23	0	0	28	16	0	0
Egzamin do liceum	29	21	0	0	0	0	0	0
Matura	0	0	0	0	73	41	0	0
Studia	0	0	42	30	42	24	25	14
2. Praca	0	0	13	9	3	2	34	19
3. Rodzina	0	0	20	14	0	0	44	25
4. Szczęście	2	1	3	2	1	1	6	3
5. Dobrobyt	1	1	1	1	0	0	3	2
6. Inne:	8	6	8	6	2	1	7	4
Zdrowie	4	3	3	2	2	1	2	1
Samorealizacja	0	0	0	0	0	0	5	3
Stabilizacja	0	0	1	1	0	0	0	0
Miłość, przyjaźń	4	3	4	3	0	0	0	0

krótkoterminowych wskazuje na to, iż są one typowe dla okresu młodzieńczego.

Wśród celów długoterminowych (na 10 lat) gimnazjalistów dominują cele edukacyjne, zawodowe oraz rodzinne, natomiast wśród celów długoterminowych licealistów dominują głównie cele rodzinne, a następnie zawodowe i edukacyjne. Istnieją istotne statystycznie różnice między celami długoterminowymi gimnazjalistów i licealistów. Licealiści zdecydowanie częściej niż gimnazjaliści wskazują pracę i rodzinę jako cel na 10 lat, natomiast gimnazjaliści częściej wskazują zdrowie. Można wnioskować, że różnice w treści celów długoterminowych wynikają z okresu rozwojowego, w jakim znajdują się badani. Młodzież gimnazjalna przez najbliższe 10 lat ma przed sobą okres liceum i studiów, natomiast mło-

dzień licealna myśli już o rodzinie i przyszłej pracy. Uzyskane wyniki są zgodne z wynikami dotychczasowych badań (por.: Kutra, 1994; Małkiewicz, 1983; Liberska, 1993; Czerwińska-Jasiewicz, 1996).

Wśród celów na całe życie młodzież z gimnazjum wymienia przede wszystkim rodzinę oraz pracę, natomiast uczniowie z liceum głównie rodzinę, szczęście i pracę. Uczniowie gimnazjum zdecydowanie częściej niż uczniowie liceum wymieniają pracę jako cel na całe życie, natomiast uczniowie liceum zdecydowanie częściej wskazują szczęście oraz stabilizację (różnica istotna statystycznie). Wyniki te świadczą o różnicach w zakresie treści najważniejszych celów młodzieży w zależności od jej wieku.

Wśród planów krótkoterminowych (na najbliższy rok) dominują plany edukacyjne.

Tabela 4. Różnice dotyczące treści planów młodzieży (na rok i 10 lat) w zależności od wieku (test χ^2)

Treść planu	Na rok			Na 10 lat		
	χ^2	P	ϕ	χ^2	p	ϕ
1. Edukacja:						
Aktualna nauka	2,52	nieistotne	0,09	–	–	–
Egzamin do liceum	40,36	p < 0,0001	0,36	–	–	–
Matura	75,01	p < 0,0001	0,49	–	–	–
Studia	38,29	p < 0,0001	0,35	12,35	0,001	0,20
2. Praca	2,40	nieistotne	0,09	6,10	0,014	0,14
3. Rodzina	–	–	–	5,42	0,019	0,13
4. Szczęście	0,62	nieistotne	0,04	0,44	nieistotne	0,04
5. Dobrobyt	1,27	nieistotne	0,06	0,60	nieistotne	0,04
6. Inne:						
Zdrowie	1,26	nieistotne	0,06	0,52	nieistotne	0,04
Samorealizacja	–	–	–	4,02	0,045	0,11
Stabilizacja	–	–	–	1,27	nieistotne	0,06
Miłość, przyjaźń	5,12	0,024	0,13	5,12	0,024	0,13

Tabela 5. Ukierunkowanie perspektywy czasowej (na przeszłość, teraźniejszość i przyszłość) w zależności od wieku

Kierunek perspektywy czasowej	Gimnazjum		Liceum	
	Ogółem	%	Ogółem	%
Przeszłość	0	0	0	0
Teraźniejszość	70	50	48	27
Przyszłość	70	50	129	73
Suma	140	100	177	100

Jednakże uczniowie gimnazjum wśród planów krótkoterminowych zdecydowanie częściej niż licealiści wymieniają egzamin do liceum oraz miłość i przyjaźń, a licealiści zdecydowanie częściej niż gimnazjaliści wskazują maturę

oraz studia (różnica istotna statystycznie). Uczniowie gimnazjum wśród planów na 10 lat najczęściej wymieniają studia, rodzinę oraz pracę, a uczniowie liceum głównie rodzinę, pracę i studia. Uczniowie gimnazjum wśród

planów długoterminowych zdecydowanie częściej niż licealiści wymieniają studia oraz miłość i przyjaźń, natomiast licealiści zdecydowanie częściej wskazują pracę, rodzinę oraz samorealizację (różnica istotna statystycznie).

Fakt deklarowania przez młodzież celów i planów na długie okresy czasu świadczy o dość sprecyzowanej odległej przyszłościowej perspektywie czasowej. Młodzi ludzie są zorientowani na przyszłość, projektują swoje życie i zastanawiają się nad tym, co chcą osiągnąć w bliższej i dalszej przyszłości. Jak pokazują badania, treść celów na różne okresy życia zależy od etapu rozwojowego, na którym aktualnie znajduje się młodzież. Uzyskane wyniki potwierdzają wyniki prowadzonych dotychczas badań (por.: Nurmi, 1994; Liberska, 1993; Tyszkowa, 1993; Czerwińska-Jasiewicz, 2003a, 2003c). Wyniki dotyczące treści planów formułowanych przez młodzież na różne okresy czasowe są zbliżone do wyników uzyskanych przez Małkiewicz (1983). Najczęściej występujące w jej badaniach kategorie treściowe planów dotyczyły pracy zawodowej, rodziny, wykształcenia i szczęścia. Podobne wyniki uzyskała Kutra (1994), która wskazywała, że młodzież najczęściej ujawnia plany dotyczące rodziny, związku uczuciowego z przyszłym partnerem oraz pracy. Jak wynika z badań Liberskiej (1993) i Czerwińskiej-Jasiewicz (2003a), wśród celów formułowanych przez młodzież na różne okresy życia dominują cele edukacyjne, rodzinne, zawodowe i materialne.

Wydaje się, że powtarzalność kategorii treściowych najczęściej formułowanych planów i celów w różnych badaniach wskazuje na to, iż są one typowe dla okresu młodzieńczego. Cele edukacyjne, zawodowe i rodzinne odzwierciedlają zadania rozwojowe właściwe dla okresu dorastania i dorosłości (Czerwińska-Jasiewicz, 1996, 1997, 2003a).

Analiza wyników badań pozwala stwierdzić, że badana młodzież przejawia perspektywę czasową ukierunkowaną przede wszystkim na przyszłość. Z przeprowadzonej analizy statystycznej wynika, że uczniowie gimnazjum częściej niż uczniowie liceum są zorientowani na teraźniejszość, natomiast młodzież licealna zdecydowanie częściej jest ukierunkowana na przyszłość. Można więc wnioskować o rozwoju orientacji czasowej młodzieży w okresie dorastania (por. Nuttin, 1980). Starsza młodzież zdecydowanie częściej wybiega myślami w przyszłość i wykracza poza teraźniejszość (por. Nuttin, 1980; Czerwińska-Jasiewicz, 2003a, 2003c). Posiada ona w porównaniu z młodzieżą młodszą (14–15 lat) bardziej odległą i rozwiniętą przyszłościową perspektywę czasową (por. Czerwińska-Jasiewicz, 2003c).

Na podstawie przeprowadzonych badań można stwierdzić, że dorastająca młodzież ma już znacznie rozwiniętą perspektywę przyszłościową, opracowuje projekty swojego przyszłego życia, stawia przed sobą cele i formułuje plany ich realizacji.

LITERATURA

- Czerwińska-Jasiewicz M. (1996), Ocena własnych perspektyw życiowych przez młodzież w zmieniającej się sytuacji społecznej. *Forum Psychologiczne*, 1, 71–82. Bydgoszcz: Wydawnictwo WSP.
- Czerwińska-Jasiewicz M. (1997), *Decyzje młodzieży dotyczące własnej przyszłości (uwarunkowania psychospołeczne)*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza Wydziału Psychologii UW.
- Czerwińska-Jasiewicz M. (2000), *Life Goals and Plans in the Context of Future Orientation Development. VII Biennial Conference of The European Association for Research on Adolescence*. Jena, Niemcy.
- Czerwińska-Jasiewicz M. (2003a), Cele i plany życiowe młodzieży w kontekście rozwoju orientacji przyszłościowej [w:] L. Wojciechowska (red.), *Spostrzeganie zjawisk świata społecznego przez dzieci, młodzież i młodych dorosłych*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Czerwińska-Jasiewicz M. (2003b), Nadzieje i obawy młodzieży dotyczące przyszłości w okresie przemian społecznych w Polsce a jej cele życiowe [w:] L. Wojciechowska (red.), *Spostrzeganie zjawisk świata społecznego przez dzieci, młodzież i młodych dorosłych*, 149–162. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

- Czerwińska-Jasiewicz M. (2003c), *Oczekiwania młodzieży co do własnej przyszłości w kontekście oceny aktualnej sytuacji społecznej*. Ogólnopolska Konferencja Psychologii Rozwojowej, Kraków (materiały konferencyjne).
- Czerwińska-Jasiewicz M. (2005), *Rozwój psychiczny młodzieży a jej koncepcje dotyczące własnego życia*. Warszawa: Wydawnictwo Instytutu Psychologii PAN.
- Katra G. (1994), Charakterystyka planów życiowych młodzieży. *Kwartalnik Psychologiczny*, 4, 99–118.
- Liberska H. (1993), Perspektywy czasowe młodzieży w Polsce. *Kwartalnik Polskiej Psychologii Rozwojowej*, t. 1, 2, 39–58.
- Liberska H. (2004), *Perspektywy temporalne młodzieży. Wybrane uwarunkowania*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Łukaszewski W. (red.) (1983), *Osobowość – orientacja temporalna – ustosunkowanie do zmian*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Małkiewicz E. (1983), *Cechy planów życiowych* [w:] W. Łukaszewski (red.), *Osobowość – orientacja temporalna – ustosunkowanie do zmian*. Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
- Miller G.A., Galanter E., Pribram K.H. (1980), *Plany i struktura zachowania*. Warszawa: PWN.
- Nurmi J.E. (1989), Development of Orientation to the Future During Early Adolescence: a Four-Year Longitudinal Study and Two Cross-Sectional Comparisons. *International Journal of Psychology*, 24, 195–214.
- Nurmi J.E. (1991), How Do Adolescents See Their Future? A Review of the Development of Future Orientation and Planning. *Developmental Review*, 11, 1–59.
- Nurmi J.E. (1994), The Development of Future-Orientation in a Life Span Context [w:] Z. Zaleski (red.), *Psychology of Future Orientation*. Lublin: Towarzystwo Naukowe KUL.
- Nuttin J. (1980), *Motivation et perspectives d'avenir*. Louvain: Press Universitaires de Louvain.
- Tomaszewski T. (1997), Pojęcie czynności jako podstawowe pojęcie współczesnej psychologii [w:] T. Rzepa (red.), *Psychologia w szkole łwowsko-warszawskiej*, 446–467. Warszawa: PWN.
- Trempała J. (2000), *Modele rozwoju psychicznego. Czas i zmiana*. Bydgoszcz: Wydawnictwo Akademii Bydgoskiej.
- Trempała J., Malmberg E. (1996), Dorosłość w oczekiwaniach młodzieży polskiej i fińskiej. *Forum Psychologiczne*, 1, 59–70. Bydgoszcz: Wydawnictwo WSP.
- Trempała J., Malmberg E. (red.) (2002), *Adolescents' Future-Orientation. Theory and Research*. Frankfurt am Main–Berlin–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Wien: Peter Lang.
- Tyszkowa M. (1993), Wyobrażenie młodzieży na temat własnych perspektyw życiowych a zmiany społeczno-gospodarcze w Polsce [w:] Z. Ratajczak (red.), *Kolokwia Psychologiczne*, 75–88. Warszawa: KNP PAN.
- Zaleski Z. (1991), *Psychologia zachowań celowych*. Warszawa: PWN.
- Zaleski Z. (2002), Future Horizon: A Challenging Concept for Psychology [w:] J. Trempała, E. Malmberg (red.), *Adolescents' future-orientation. Theory and research*, 123–131. Frankfurt am Main–Berlin–Bern–Bruxelles–New York–Oxford–Wien: Peter Lang.